

Martti Haavio

Martti Haavio

Tieteellisen kirjailijakuvan piirteitä

Probleemin löydettyään ja ratkaistuaan tiedemies joutuu miten-saantämän-ilmaistuksi -työvaiheeseen. Epigonityöt on helppo valaa perinnäisiin esitysmuotteihin. Mutta mitä yksinäisempi löytöretki, sitä tuskallisempia ponnistuksia vaatii sen adekvaatti kartoittaminen edes parin kolmen asianymmärtäjän tajuttavaksi. Kleio, historian runotar, ei ole sisariaan leppyisämpi: epäonnistuneet runoniekat, käheät laulajat, ontuvat tanssijat eivät kansoita vain taiteen esikartanoita. Tieteellisen kirjoittamisen taitajat ovat vielä harvinaisempia lintuja kuin etevät kaunokirjailijat.

Tiedemies Martti Haaviosta ja runoilija P. Mustapäätä on jo olemassa laajahko selityskirjallisuus. Martti Haaviosta tieteellisenä kynäilijänä, tieteellisten ideainsa kirjallisena ilmaisijana ei vielä liene yritetty edes luonnosmaista yleiskuvaa. Myös tältä suunnalta kuitenkin avautuvat mitä houkuttelevimmat mahdollisuudet psykologisten ja kulttuurihistoriallisten väärinkäsitysten rakenteluun: akateemikon yksilölliset kasvopiirteet erottuvat miltei yhtä selkeinä hänen tieteellisten kuin lyyrillisten tekstiensä lomitse, ja eräät hänen tutkimusesteettiset vakioratkaisunsa toistuvat folkloristisessa jälkikasvukirjallisuudessa yhtä dominantteina kuin mustapääläisyydet vihreimmässä lyriikassa.

Etnologit, ehkäpä muutkin tieteenharjoittajat, jakautuvat kahteen heimoon: tutkielmasprinttereihin ja monumenttimaratoonareihin. *Civitas professorum*, vaikutusvaltainen sosiaalinen ryhmä, on taipuvainen arvostamaan muutaman harvan suurtyön hidasta toteuttajaa nopeasti ideasta toiseen kiirehtivän pikajuoksijan kustannuksella. Ympäristön ennakkoluulot pikemmin kuin oma hengenlaatu ovat saaneet Martti Haavion tuottamaan sarjan 'suurteoksia', joiden tieteellinen paino herättää kiistatonta kunnioitusta mutta jotka kirjallisina luomuksina ovat joko *invita Minerva* synnytettyjä — Kettenmärchenstudien I—II, Suomalaiset kodinhaltiat — tai keveästi yhteenkehystettyjä tutkielmasikermiä: Viimeiset runonlaulajat, Suomalaisen muinaisrunouden maailma, Väinämöinen, Kansanrunojen maailmanselitys.

Mitään arvoarvostelmaa ei sisälly toteamukseen, että Martti Haavio — kuten monet hänen edeltäjänsä Herderistä C. W. von Sydowiin saakka — on sekä tutkijana että lyyrikkona lyhyiden kaarien rakentaja. Hän heittäytyy työhönsä raivoisan intensiivisesti, hehkuvan innostuneena, vastukset, vastaväitteet ja syrjäharrastukset tieltään pyyhkäisten; laajojen yhteyksien selvityksessä kuin salamanvälähdyksinä hän kirjoittaa uskomattoman nopeasti, ikäänkuin kiivain syöksähdyksin edeten, suurpiirteisesti ja rohkeasti, pedanttisiin viimeistelypulmiin takertumatta. Kuluttavaa korkeapainetta ei kestä kauan, ja silti joskus pelottavan kauan, yli normaalin kestokyvyn rajain. Arvattavasti joku J. G. Frazer, Wilhelm Mannhardt, Walter Anderson, Uno Harva on rakentanut monumenttinsa paljon verkkaisemmin, viileämmin, kärsivällisemmin. Nopea innostuminen, nopea kyllästyminen ja siirtyminen täysin uusiin probleemeihin on tunnusomaista Martti Haavion tutkijanuralle. Se että hän, paksua kirjaa kumartavan yhteisönsä normit omaksuen, on osoittanut jaksavansa läpäistä myös monivuotisen yksitoikkoisen pakkotyön kestävyyskokeet, ei kiellä panemasta merkille hänen luontaista vetoaan tutkielman ja esseen kepeän-kirkkaaseen arkkitehtuuriin.

Folkloristin aihe-elementit ovat toistuvasti samat. On levitettävä näkyviin keskeinen tutkimusaineisto, sitä valaiseva etäisempi vertailuaineisto, rinnakkaisuusien, yhteyksien ja yhdennäköisyyksien problemaattinen verkko. On kiteytettävä aineiston pohjalta esiin kohoava selvittämätön kysymys tai kysymyssarja. On tunnettava varhaisempien tutkijain esittämät ratkaisumahdollisuudet. On naulattava julki lopputulokset perusteluineen ja varauksineen, uusiin sovelluksiin ja yleisiin johtopäätöksiin houkuttelevine perspektiiveineen. Kaiken tämän hahmottaminen tarjoaa kirjoittajalle yhä uusia yksilöllisen valinnan tienhaaroja.

Oppivuosinaan Martti Haavio saattoi aloittaa tutkielmansa perinnäissovinnaisella 'alkulauseella', jommoisen hän sittemmin kategorisesti kielsi itseltään ja oppilailtaan:

Ryhtyessäni esittelemään eräitä piirteitä inkeriläisten muinaisesta uskonnosta ja palvonnasta minun on jo heti aluksi sanottava . . . (Inkerin muinaisesta uskonnosta ja palvonnasta, 1937).

Varsinais-haaviolainen tutkielmanalku on, kuten tunnettua, kulttuurihistorialliseen anekdoottiin käärittä toisintonäyte tai muu sitaatti:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puheenjohtaja, runoilija ja professori J. G. Linsén puhui seuran vuosikokouksessa v. 1835 . . . (Nykyhetken kansanrunoudentutkimusta, 1932).

Palatessaan ensimmäisellä runonkeruumatkallaan Aunuksesta D. E. D. Europaeus poikkesi sittemmin niin kuuluisaksi tullessa Suistamon Šemeikassa ja muistiinpani siellä mm. seuraavan runon . . . (Iso tammi, 1941).

Robert Burns, skotlantilainen runoilija, on kuuluisassa *Tom O'Shanter*-runossaan erinomaisen vaikuttavasti kuvaillut kapakasta palaavan miehen yöllisiä seikkailuita. (»Ne jäävät virran vuolaan taa», 1948).

Empedokles, joka eli vv. 494—434 ennen Kristuksen syntymää, hylkäsi kuninkuuden, ryhtyi lääkäriksi, filosofiksi, vaeltajaksi ja pyhäksi mieheksi ja sai maineikkaan kuoleman syöksymällä Etnan kraateriin. Se siitä. Eräässä opetusrunossaan hän . . . (Runottaren vaunut, 1957).

Pieni ironinen hymähdys paljastaa, että kirjoittaja on huvittuneesti tietoinen omasta maneeristaan. Se kuitenkin suo mahdollisuudet sekä mutkattomaan että kujeellisesti mutkitteluun liikkeellelähtöön. Lydia Koidulan ja häntä juhlivien fennomaanien seurasta päädytään Kantelettareen ja siitä Lönnrotin sananlaskuihin, Florinukseen ja yleiseurooppalaiseen sananlaskuun: sitä kuusta kuuleminen . . . Alkuanekdootti osoittautuu tässä barokkikiehkuraksi, jolla tutkielman kokonaispuitteissa on pelkästään esteettinen funktio. Ahtaasti folkloristinen tehtävänasettelu voi tuntua mielenkiinnottomalta, ja siksi Martti Haavio mielellään aloittaa esimerkiksi antiikista tai Aleksis Kivestä — silmäänpistävän harvoin Kalevalasta — ja sijoittaa siten tutkielmansa ikäänkuin kirjallisuustieteellisiin tai yleishumanistisiin kehyksiin. Useimmiten alkuanekdoottista kuoriutuu tutkimusaineiston vanhin tai muuten merkittävin tiedonlähde; niinpä »Väinämöisen» ja »Kansanrunojen maailmanselityksen» luvut alkavat jokseenkin säännöllisesti varhaisesta toisintonäytteestä ja päättyvät teosten kokonaissuunnitelman kannalta keskeisen 'sanottavan' kiteytykseen.

Toisin kuin eräät estottomammin itseään tehostavat tutkijat Martti Haavio suhteellisen harvoin ilmaisee tutkielmansa alkuelämyksen sijoitautumalla itse ensimmäisen kappaleen päähenkilöksi:

Kesällä v. 1921 kerätessäni kansantietoutta Aunuksen pakolaisilta jouduin kiinnittämään satunnaista huomiota . . . (Aunuksen haltijoista, 1928).

Käydessäni v. 1921 Suojärven Moisiovaaran kylässä tapasin siellä taitavan runonlaulajan Ogoi Määräsen, jolta monien muiden runojen ja laulujen ohessa panin muistiin . . . (Ryöstettyjen neitojen laulu, 1935).

Karjalan tunnelmallisissa kreikkalaiskatolisissa kalmistoissa olen joskus nähnyt hautamerkkejä, joissa ristin yläpuolella olevan katonharjan päällä seisoo verraten kömpelö puulintu. (Sielulintu, 1950).

Psykologisesti kiintoisaa on, että merkitsevä kenttätyöelämys tuolloin tällöin on kätkeyty ikäänkuin toissijaiseksi lähtökohdaksi kulttuurihistoriallisen alkukiehkuran suojiin. Esimerkiksi »Kansanrunojen maailmanselityksen» tutkielma Verisen pojan balladista sisältää kaksi peräkkäistä anekdoottialkua:

Maaliskuun 9. päivänä 1772 kirjoitti neiti Karoline Flachsland, Johann Gottfried Herderin morsian, sulhaselleen tutustuneensa Goetheen . . . (161 §).

Käydessäni koulua Turussa asuin muutamia vuosia neiti Vendla Stigellin luona Rauhankadun ja Puistokadun kulmassa. Tein häneltä ensimmäiset kansanrunouden muistiinpanoni. En tuolloin aavistanut . . . (162 §).

Esiteltyään kulttuurihistoriallisesti kehystetyn toisintonäytteen Martti Haavion on ratkaistava kirjallisessa suhteessa mitä hankalin muotoilu-probleemi: vertailuaineiston deskriptio ja analyysi. 1930-luvulla, osaksi vielä 1940-luvullakin hän saattoi mukautua krohnilaiseen perimätapaan ja kuormittaa tutkimuksensa laajoin elottomin toisinto- ja säeluetteloin. Lisääntyvä epäluottamus pikkutarkan säetutkimuksen tuloksellisuuteen nähden ja hyvin voimakas tarve hahmottaa tutkielmasta orgaaninen kokonaisuus, alusta loppuun persoonallisen näkemyksen läpäisemä ja lukukelpoinen luomus, on saanut Haavion yhä määrätietoemmin irtautumaan maantieteellis-historiallisen koulukunnan perinteellisistä menettelytavoista ja tehtävänasetteluista. (Arvelisin, että hänen tilastotaulukoita ja muita folkloristisen aineiston pelkistys- ja mittausyrityksiä kohtaan osoittamansa ilmeinen antipatia on melkoiselta osalta esteettisluonteista.) Hän tarttuu kernaimmin probleemiin, joka on ratkaistavissa muutaman harvan keskeistoisinnon ja vapaasti poimittavien taustanäytteidien pohjalta, tai aiheeseen, joka ei lainkaan edellytä »mahdollisimman täydellistä» keskeisaineistoa (esim. Sielulintu, Runottaren vaunut). Varhaiset tai muuten tärkeät tiedonlähteet esitellään tavallisesti *in extenso*. Milloin vertailuaineisto on runsas, Haavio kutoo vaihtoehdot ikäänkuin kirjavaksi ryijyksi, primäärisiä ja sekundäärisiä vivahteita liiemmin erittelemättä:

Talo, jossa on mieshaltia, on onnellinen⁵, se menestyy⁶, edistyy⁷, sen talous menee hyvin eteenpäin⁸, se tulee hyvin toimeen⁹, siinä eletään hyvin¹⁰, voidaan hyvin¹¹, kun taas talossa, jossa on naishaltia, päinvastoin on huono onni¹², huono menestys¹³; siinä ovat asiat hullusti¹⁴, se häviää¹⁵, siinä eletään huonosti¹⁶, voidaan huonosti¹⁷, tapahtuu onnettomuuksia¹⁸ ja vastoinkäymisiä¹⁹, se on köyhä.²⁰ (Suomalaiset kodinhaltiat s. 127, 1942).

Yleisin [huonon vaimon] itäsuomalaisista epiteeteistä on musta; muita herjaussanoja ovat: herja, huono, hylky, kehno, heikko, ilkiä, tuhma, rumala, pahin, pahantapainen, vihanen, äkänen, pahannäköinen, matala, ruho ja rampa, sokea, kiersilmä, tohosilmä, tohusierain, tohuselkä, paaravatsa, rötkönännä, ruunaperse, lakoharja, täipää, homesykerö, kikkoniska, rupisormi, rupiselkä, rupirikko. (Kansanrunojen maailmanselitys s. 135, 1955).

Ainakin typografisessa suhteessa tämäntapaiset piirrevaihtoehtojen luettelot sulautuvat luontevammin tekstiin kuin entisajan säeluettelot, ja Martti Haavion typografinen silmä on yhtä herkkä kuin hänen tyylikorvansa. Typografisin keinoin hän myös jäsentää aineistonsa ja koko sanottavansa jänteiksi asiajaksoiksi. Haavion tieteellis-kirjallisen alkutaipaleen muistomerkeistä muuten ansaitsee, teesiensä epäiltävyydestä huolimatta, erityistä huomiota kirjoitelma »Vanhojen runojemme maailmankäsityksestä» vuodelta 1928: siitä tapaa embryoasteella joukon akateemikon kypsyyskauden tutkimusteemoja, ja rohkeasti näkemysvaltainen aiheenkuljettelu on huimine kaukoassosiaatioineen ja yllättävine polveiluineen havaitakseni ensi kertaa alistettu puolilihavain järjestysnumeroiden pyykittämään, tyypillisesti haaviolaiseen kahden tason kappalejaotukseen. »Kansanrunojen maailmanselityksessä» täsmällisen jäsentelyn into on johtanut siihen, että teos jakaantuu kahteentoista osaan, kukin osa lukuihin, luku pykäliin, ja vielä useat pykälätkin numeroituihin kappaleisiin!

Toisintotyyppit, redaktiot, vertailuaineiston primääriset ja sekundääriset kerrostumat ynnä muut abstrahoivan ajattelun luomat kategoriat ovat, kuten niistä kiinnostunut 'typologinen' tutkimussuunta, Martti Haaviole jotakin suhteellisen epätodellista ja epäolennaista. Hän pyrkii eläytymään 'ensimmäisen runoilijan', uudestrunoilijan tai yksityisen tiedonlähteen esittäjän sanoihin ja sanottavaan; hänen lähtökohtanaan ja vertailupohjanaan ovat konkreettiset yksityisilmiöt ja niiden keskinäiset yhteydet. Hänen käsityksensä runon tai tarinan kehityshistoriasta saattaa siten nojata pikemminkin vertailuaineiston silmämääräiseen arviointiin ja olennaisia yhtäpitävyyksiä ja eroavuuksia havainnoivaan intuitioon kuin perusteelliseen, pikkutarkkaan analyysiin. Milloin vertailtavien tekstien lukumäärä on vähäinen — kuten tutkimuksessa »Piispa Henrik ja Lalli», Haavion kenties plastillisimmassa ja tuloksiltaan kiistattomimmassa monografiassa — 'kuninkaantie' vie herkkävaistaisen kulkijansa perille. Kansainvälisen traditio- ja tutkimustaustan erinomainen tuntemus viime kädessä takaa, että Haavion tulkinnoissa aina on jotakin osuvaa ja huomionarvoista, silloinkin kun kotimaisen aineiston nopea

katselmus on johtanut osaksi riidanalaisiin päätelmiin. Hänen tutkielmiansa loistokkaita nousukohtia ovat tavallisesti sivut, joilla hän ripein liikkein, innostunein lausekääntein vetää syrjään ikkunaverhot, avaa yllättävät kaukonäkymät:

Hauras ruumenköysi ja yhtä hauras hiekkaköysi yhdistävät, puhuakseni hieman lennokkaasti aiheittani soveltaen, säikeillään Suomen Japaniin, Tiibetiin, Ceyloniin, Etu-Aasiaan, Afrikkaan, slaavilaiseen maailmaan; se ulottuu myös länteen: Saksaan, Skandinaviaan, Islantiin ja Irlantiin. Sen alkupää on neljäntuhannen vuoden takaisessa, kauan sitten raunioiksi sortuneessa Babyloniassa ja muinaisessa Kreikassa; se ei siis ole uutta auringon alla. Kuviteltu köysi, jota ei voida punoa, on ollut vahvempi kuin vahvimmatkaan hammppuköydet. Tekisipä mieleni vanhojen oppineiden lailla tämän johdosta sanoa, että henki on aina ollut ainetta kestävämpää. (Kansanrunojen maailmanselitys s. 330.)

Martti Haavion tutkijanmielikuvitusta eivät niinkään inspiroi naapurista naapuriin johtavat leveät, turvalliset traditiosillat kuin vuosituhansien ja maanosien yli kurkottuvat hauraan-problemaattiset aihesäikeet. Kun hän suomalaisen muinaisrunon selitykseksi kertoo tahtilaisen tai chändogyopanišadilaisen tarun tai muistuttaa, että Yü King Shan-vuorella hallitseva P'an-ku lahjoitti T'ai Juan Yü Nü'lle, Kaikenluomisen jaspisvaimolle, arvonimen T'ai Yan Shenk Mu, Kaikenluomisen pyhä äiti, eksoottisissa nimissä on — tieteellisen tärkeyden ohella — hiven nuorten tulenkantajien vetoa dekoratiiviseen romantiikkaan. Varovainen, systemaattinen eteneminen A:sta B:hen, C:hen, D:hen jne. ei ole Martti Haavion omimman laadun mukaista. Hyvin persoonallisessa esseessään »Nurinkäännetty maailma» (1957) hän marssittaa »kulttuurihistorialliset esimerkkifiguurit» ja muut todistajat lavalle seuraavassa järjestyksessä:

Espanjalainen 1400-luvun runoilija Jorge Manrique
Maskun kirkkoherra Hemminki vuonna 1616
Kreikkalainen Arkhilokhos huhtikuun 6. päivänä v. 648 eKr.
Ernst Robert Curtius, suuri kirjallisuudentutkija
Jacob Fellman 1800-luvun alussa
»Hämeen ihmeiden» 'minä'
Aaro Hellaakoski
»Schlaraffenlandin» minä
Kongon laakson kääpiö Ngolle
Professori Aapeli Saarisalo
Runoilija Theodulf, joka eli Kaarle Suuren aikana
Hans Sachs 1500-luvulla
Grimmelshausen vuonna 1672
Maskun Hemminki
Tuntematon vaganttirunoilija

Vuoden 1918 vapaussoturi
 Esko Aaltonen
 Modernisti Horatius
 Rehtori Nigellus Wireker 1100-luvulla
 Ahlqvist, Kailas, Koskenniemi
 Oppinut rehtori Penttilä Jyväskylästä
 Martti Haavio
 Merežkovskin Julianus Apostata
 Ovidius
 Pygmi Ngolle

Oikun ja vapauden laki ei tietenkään pääse näin huolettoman suurpiirteisesti ohjailemaan varsinaisten tutkielmien ainestarjottimia, mutta uhkarohkeat hypähdykset ja näyttämönvaihdos-ylläkööt ovat Haavion tieteellisvoittoisenkin juonenkuljetuksen luonteenomaisia tuntomerkkejä.

Polemiikin karttaminen kuuluu Martti Haavion johtaviin periaatteisiin. Hänen tuotannostaan puuttuu muuten ylen-yleinen tutkielmatyyppi: tähän asti vallinneen teorian referointi, siihen johtaneen hämmästyttävän erehdyssarjan analyysi ynnä oman oikeamman käsityksen julkipano. Melkein ainokaisena poikkeuksena on mainittavissa »Piispa Henrikin ja Lallin» luku »Surmavirren runoilija», missä lounais-suomalainen tiedemies ääni hillittyä suuttumusta väristen kumoaa Väinö Salmisen väitteen, että »kerrassaan kehoja ja runottomia ovat kaikki Lounais-Suomen katkelmat» ja että Surmavirren olisi sepittänyt luostarissa kyhjäyttävä lahjaton munkki tai messujenlukija. Luku on teoksen loistokkaimpia ja todistaa, ettei Haavion epäpoleemisuuutta selitä kyvyn vaan halun puute.

Etenkin laajempien tutkimustensa alkupuolella Martti Haavio usein esittää katsauksen aiheensa kirjallisuudenhistoriaan: kunnioittavan tasa-puolisesti hahmotellun laatukuvasarjan, jonka taustaan hänen oma teoriasa tulee sijoittumaan. Vain vähäiset stilistiset varjostukset suovat ymmärtää, minkä arvon kirjoittaja suo eri edeltäjilleen. Omaa käsitystensä perustellessaan Haavio siteeraa auliisti muita tutkijoita, sikäli kuin hän voi yhtyä heidän kannanottoihinsa. Milloin hänen on pakko siirtää varhempia teorioita ja teoretikkoja romukauppaan, se tapahtuu niin silkkikäsineisen sirosti, kuin olisi kyseessä paraatihuautaus kirkonkellojen soidessa ja kunnialaukausten jymistessä:

En voi sanoa, onko Looritsin ajatuksenjuoksu oikea; minusta pikemmin näyttää siltä, että . . . (Inkerin muinaisesta uskonnosta ja palvonasta, 1937).

On inhimillistä, että luonnontarullisen selityksen lumoihin joutunut nuori Kaarle Krohn yhtä hyvin kuin vanhempikin Kaarle Krohn, joka

oli S. Buggen teorioiden kannattaja, sulki silmänsä alkumuna-tarustolta, semminkin kun sen luotettavia toisintoja ei ollut naapurikansoilta löydetty. (Väinämöinen s. 69, 1950.)

Mikäli Aarne Äyräpään (jonka ansiokkaaseen, perusteelliseen esitykseen viitataan ja tukeudun) yhdistäntä on oikea — ja todellakin se vaikuttaa luontevalta — olisi kuppikiviä siis käytetty parannusmagiassa tautien karkotuspaikkana. Mutta tuntuu itsestään selvältä, että tällöin on kysymys sekundäärisestä käytöstä . . . (Sielulintu, 1950).

Näinkin suorasukainen oman ja vieraan mielipiteen rajankäynti on Martti Haavion teoksissa harvinaista. Hänen tutkijanlaatunsa mukaista ei ole väitteiden ja vastaväitteiden, syiden ja vastasyiden eklektinen puntarointi. Muistan, miten kiihkeän paheksuvasti hän suhtautui tutkielmaan, jossa esitin probleemille kolme tasaväkistä ratkaisumahdollisuutta. Sekä muotoaisti että relativistisista epäilyksistä vapaa tutkijantiikka — »ei kahta päätä yhdellä miehellä», sanoo sanalasku — vaatii häntä esittämään selkeän, ydinnäkemykseltään yhtenäisen ja ehdottoman vastauksen kysymykseen. Yksi hallitseva idea, esimerkiksi Väinämöisen tulkitseminen arktisen kalastajayhteisön šamaaniksi, säätää ratkaisun yksityiskohdat, eikä Haavio tällöin useinkaan pidä tarpeellisena enää kajota pulmiensa vaihtoehtoihin, toisenlaisten kokonaisnäkemysten pohjalta ehdotettuihin selitysmahdollisuuksiin. Hänen tutkielmansa eivät yleensä ole puheenvuoroja tieteellisen keskustelun virrassa, periytyneiden käsitysten pikku tarkistuksia ja täsmennyksiä, vaan kertakaikkisia uudelleenarviointoja, haltioikkaasti näkemysvaltaisia monologeja, joiden vertailu varhempiin kokonaisratkaisuihin jää lukijan huoleksi.

Se mitä Martti Haavio kysyy tutkimuksissaan, se mistä näkökulmasta hän lähestyy aihettaan, se miten hän päätyy vastauksiinsa, kuuluu tieteenalan aatehistoriaan, jota Jouko Hautala on syvästi valaissut ja johon en pitemmälti puutu. Kaarle Krohnin etsintäkuuluttaman 'alkumuodon' sekä syntyajan ja -paikan selvittelyjen tilalle Martti Haavio on, voinee sanoa, asettanut runon tai tarinan motiivilähteiden, struktuurikaavan ja 'sanottavan' selvilleoton. Hän on tärkein yksityisilmiöiden historioitsija pikemmin kuin ihmisluonnon ja kulttuurin yleisten säännönmukaisuuksien kartoittaja. Hän pyrkii osoittamaan, mikä on tutkittujen asiain 'oikea' mieli ja järjestys hänen rekonstruoimansa synty- ja kehityshistoriallisen laatukuvan puitteissa. Probleemin ratkaistessaan hän toisinaan päätyy mitä merkittävimpään yleiseen oivallukseen, koko tutkimuskentän keskeiskysymyksiä valaisevaan omaperäiseen keksintöön. Mutta hän ei jatka edemmäksi. Hän valaisee Väinämöisen probleemia šamanismin teorialla mutta ei ryhdy syventämään šamanismin teoriaa šamaani

Väinämöisen avulla. Hän seurailee traditiolankojen tuhatpeninkulmaista kulkua, mutta havainnot eivät kiteydy perinteen elämään tai euraasia-laista kulttuurimaantiedettä koskeviksi yleisiksi päätelmiksi. Monet Haavion löydöistä — ajattelen esimerkiksi hänen teesiään, että lukuisat kansanperinneaiheet eri puolilla maailmaa palautuvat primitiivisen metsästäjäyhteiskunnan myytiin alkuaikojen suuresta pyyntirekkestä ja saaliinjaosta — voisivat hedelmöittää intiaanikulttuurien, antiikin tai assyriologian tutkimusta, mutta kukapa panisi ne merkille suomalaisen Hiiden sepän kahlinnan tai Etsei Suomet sorkeinta -runon kommentaarien joukosta! Martti Haaviolta näyttää puuttuvan tarve korkeammanasteiseen tieteelliseen yleistämiseen, abstrahoivaan teorianmuodostukseen, ja tämä rajoitus — jonka toisena nimenä on lapsenomaisen mieltämisen ja kirjoittamisen taito, harvinainen kyky virittyä alkukantaisen runon ja myytin aallonpituudelle, lyyrillisen kuvilla-ilmaisuksen korkea mestaruus — lienee kielivaikeuksien ohella perussyynä siihen, ettei suomalaisen kansanrunoudentutkimuksen suurmiehen nimeä useammin näe kansainvälisen etulinjan-tieteen kirjallisuusluetteloissa.

Tieteellisen ilmaisun taiteilijana Martti Haavio on hyvin selvillä siitä, että tutkimus on otollista päättää synteesiin, yleisiin johtopäätöksiin, laajeneviin näköaloihin. Vaatimattomasti hän saattaa tyytyä liittämään havaintonsa entuudestaan tutun teorian lisätodisteeksi:

Pirstale noillekin [Babylonian ja Egyptin] kansoille tunnetusta, siis todella ikivanhasta sadustosta, pieni uskollisesti säilytetty koru, on myös suomalainen satu vaakalinnusta, jonka selässä-ratsastajan ylhäisestä perspektiivistä ääretön maa oli mitätön kuin liekavaajan pää. (Etana-myytti Suomessa, 1952.)

Tiedemiehen globaalinen ja runoilijan kosminen kaukonäky taittavat tässä loppuleimahduksessa toisiinsa samaan tapaan kuin sivulla 6 siteeratassa ruumenköysi-kuvassa. Luonteenomaisesti haaviolainen tutkielma »Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto» päättyy Horatiuksen maataloa varjostavan pinjan ja kaukaisen Pohjolan pyhän pihapuun väliseen huikeaan yhdyskaareen. Martti Haaviolla on pysyvä viehtymys lopettaa upeaan retoriseen nousuun, koristeelliseen kaukonäkyyn tai hieman salaperäiseen lyyrillis-filosofiseen helkähdykseen:

Satujen portitse astutaan maailmaan, jossa eläimellä on sielu, jossa puu kykenee ajattelemaan, jossa vilisee haltijoita, jossa lasilinnassa asuu maailman suloisin prinsessa, jossa väkevä ritari voittaa sadat vastukset, jossa Jumala itse kulkee järven rantaan hyväillen katseellaan aaltoja, jossa kaikki on mahdollista, mikään ei mahdotonta. (Kansansadut, Valo 3/1927.)

Mutta vaellusretkellämme meille on käynyt yhä ilmeisemmäksi, miten

kehittynyt, miten hieno, miten ylhäinen kansamme kulttuuri oli jo ennen lännen ja idän valloitusta. Ja olemme havainneet muutakin: tämä kotoinen kulttuuri oli niin voimakas, että se kykeni omaksuessaan muusta maailmasta kulttuurivirtauksen mukana saapuvia lisäpiirteitä mukailemaan ne suomalaisiksi, liittämään ne entiseen kokonaisuuteen, kehittämään niitä edelleen esikuviansa paremmiksi, aatteiltaan ylevämmiksi, sanonnaltaan jalommiksi. (Suomalaisen muinaisrunouden maailma s. 423, 1935.)

Aloitin tämän teoksen kertomalla Maailmansynty-runosta, jossa Väinämöinen luomissanoillaan kohotti tähdet taivaalle. Huomaan nyt saapuessani teokseni loppusivuille, että itse Väinämöisen nimi kimaltelee avaruuden tähtitarhoissa. (Väinämöinen s. 302, 1950.)

Älkäämme ihmetelkö näiden tekemisten ja tekemättä jättämisten vähäisyyttä. Eeva otti vain omenan, mutta se oli rikos kieltoa, tabua, vastaan: ja teon seurauksena mullistui ihmiskunnan historian kulku. (Kansanrunojen maailmanselitys s. 75, 1955.)

Kirjallisesti viimeistellyn tutkielman avaus ja päätäntö liittyvät yleensä näkymättömin säikein toisiinsa, ja huomattavan usein Martti Haaviokin huipentaa sitaatilla alkaneen kirjoitelman sitaattiin tai palaa loppuriveillä lähtökohta-anekdoottiin. Niinpä »Väinämöisen» sekä lähtöettä maaliviivalta tapaa saman Mikael Agricolan säkeen, ja teos päättyy samanmuotoiseen »levottomia kysymyksiä vilisevään» miksi? siksikö? kuka-voi-selittää? -lauseiden sarjaan kuin johdantoluku »Jumala vaiko ihminen?» Usein muulloinkin — esimerkiksi tutkielmissa »Iso tammi», »Liekkiö», »Aleksis Kiven suomalainen mytologia», »Johannes Messeniuksen papereissa säilyneitä varhaishistoriamme aineksia» ja »Suomalaisen kansanrunouden mahdollomuussymboleja» — päätäntönä on viittaus selvittämättä jääneeseen osakysymykseen ja tulevan tutkimuksen tehtäviin ja mahdollisuuksiin.

Martti Haavion lennokkaasta, kukikkaasta proosatyylistä ja tutkielma-arkkitehtuurista lienevät jo nähdyt näytteet luoneet pääpiirteisen kuvan. (Ehkäpä silti jonkin verran harvapiirteisen, sillä Haavio osaa vaihteeksi kirjoittaa myös kuivakiskoisen traditionalistin tapaan: esimerkiksi »Hiiden sepän kahlinta» (1938) alkaa kirjallisuusluettelolla ja päättyy F. Ohrtin mielipiteen referointiin, ja »Piispa Henrik ja Lalli» on alusta loppuun harvinaisen kiehkuratonta, asiavaltaista tekstiä.) Monen muun ainekirjoituksenlehtorin tavoin olisin usein halukas nyppimään laatusanan sieltä, liikasanan täältä: »On mahdollista tämän jälkeen miltei epätoivoisesti kysyä...» (1935), »suuri folkloristi ja uskontojen tutkija Jan de Vries on tehnyt vastikään *mullistavan* huomion...» (1955). Arvosteltaessa Haavion tyyliä, joka kuten Rafael Koskimies toteaa »ehkä

ei aina ole tieteellisen makuista», on syy muistaa, että suomalainen akateemikko on — kuten aikoinaan runoilija-luonnontutkija-ministeri Goethe — harvinaisessa määrin *homo integer*, kokonaisvaltainen persoonallisuus, ei kokoelma erillisiä rooleja ja roolityylejä. Runoilijana hän on pelottomasti folkloristi, humanisti, patriootti, ja harjoittaessaan tiedettä hän ei kiellä runoilijan, rectorin, eikä edes humoristin läsnäoloa. Hän ei kirjoita vain aivojensa kylmyydestä vaan myös sydämensä kyllyydestä. Miten luonteenomainen onkaan Suomalaisessa tiedeakatemiassa vuonna 1943 pidetyn esitelmän »Kansanomaisia käsityksiä revontulista» loppukappale:

Valtavimmat revontulet, mitä olen koskaan nähnyt, paloivat Aunuk-
sessa viime vuonna. Muistan, miten tuona yönä keskustelin niistä erään
upseeritoverini kanssa, jonka keralla monesti vaihdoin ajatuksia myös
maailman äärimmäisistä kysymyksistä. Silloin minulla oli tilaisuus muis-
tella myös niitä kansanluuloja, joita edellä olen esitellyt. Tuo aseveljeni
on nyt kaatunut, ja hänen kunniakseen lopetan tämän esitelmäni
J. W. von Goethen uljailla sanoilla:

Wir kommen
vom fernen Pol und kalter Nacht
und hätten gerne dir zu Ehren
den schönsten Nordschein mitgebracht.

Useimmin juuri loppuriveillä, tutkimusmateriaalin 'sanottavan' tultua
tulkituksi, murtautuu julki tutkielman sanottava. Esimerkiksi esseet
»Suomalainen Pegasos» (1956) ja »Runottaren vaunut» (1957) huipen-
tuvat sangen mieskohtaisiin äänenpainoihin. Alkuvuonna 1951 kirjoi-
tettu tutkielma »Pyhät puut» päättyy eleettömän yksinkertaisesti:

Sillä suku muodostaa kokonaisuuden, elivätpä sen jäsenet maan päällä
tai sen kumpujen alla.

Teesi liittyy saumattomasti asiayhteyteensä. Vain jokin ylimääräinen
painokkuus ilmaisee kirjoittajan puhuvan sanojensa lävitse ja tutkielman
liittyvän sisäiseltä intentioltaan »Linnustajan» salamieliseen keskusly-
riikkaan:

Huusivat hahmottomat enkelit:
Sen, minkä kadotitte, omistatte.
Ja säikähdyimme äänen kiivaudesta.

Lehtori vuodelta 2000 on, ellen erehdy, Martti Haavion Koottuja
Tutkimuksia lukiessaan pitävä yhtä merkityksellisenä sitä, mitä ne kerto-
vat kirjoittajastaan, kuin sitä mitä ne kertovat suomalaisesta kansan-
runoudesta.

MATTI KUUSI

Martti Haavio 60 ans

Martti Haavio, en l'honneur du 60e anniversaire duquel le présent numéro du *Viritäjä* a été édité, est l'un des douze membres de l'Académie de Finlande qui comprend des représentants de tous les domaines du travail spirituel créateur. Il est lui-même aussi estimé pour ses poésies lyriques que pour ses études dans le domaine de la poésie populaire. De même que ces œuvres poétiques contiennent de nombreux thèmes folkloristiques, mythologiques et humanistes généraux, de même ses ouvrages scientifiques ont une forme résolument personnelle et hardie. Il s'est spécialisé dans les études brèves et les essais, qui commencent souvent par une anecdote tirée de l'histoire des mœurs, contenant une variante attestée à une époque reculée ou une autre citation importante du point de vue des matériaux étudiés. Dans ses efforts tendant à faire de ses études des ensembles organiques parfaits du point de vue esthétique, il évite de donner des listes et des tableaux impersonnels et sans vie. Ce sont plutôt les vues d'ensemble intuitives qui lui sont caractéristiques, non les analyses minutieuses, et il prend de préférence comme point de départ un fait particulier concret qu'une idée théorique générale. L'architecture de ses ouvrages porte plutôt l'empreinte d'une liberté capricieuse

et surprenante que celle d'une poursuite méthodique et systématique d'un même but et, en raison de ses vastes connaissances relatives à l'arrière-plan formé par les traditions internationales, il est tout particulièrement attiré par d'audacieuses associations portant loin au-dessus des millénaires et de continents entiers. Il évite la polémique et présente en général les études antérieures relatives au même domaine comme des peintures de genre impartiales, sans vouloir tenter, lors de l'exposé de sa propre interprétation, un examen détaillé des différentes possibilités qui s'offrent à l'analyse. Son but est d'exposer les sources des thèmes employés dans la poésie, le mythe etc., sa structure, son message, sa position et ses rapports dans le champ historique des civilisations. Il n'est en général pas attiré par la formation de théories générales et abstraites, quoique, lors de ses recherches, il puisse aboutir à des conclusions générales d'une grande importance. Le style de sa prose scientifique est personnel, inspiré et souvent aussi orné, et il termine volontiers ses études par brillant crescendo rhétorique, une vue romantique portant au loin ou un accord lyrique et philosophique. Comme artiste de l'expression scientifique il est unique en son genre, admiré mais inimitable.

MATTI KUUSI